

BYZANTIACA ERMHNEYMATΑ

ἐπὶ τῶν κωμωδιῶν τοῦ Μενάνδρου καὶ τῶν
ποιημάτων τοῦ Ὀμήρου.

ὑπὸ Ε. Ν. ΣΑΘΑ.

Τῷ 1522 Βενετός τις ἑλληνιστής, διορθωτής τοῦ τυπογραφείου τοῦ Ἀλδου Μανουτίου, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πρὸς τὰς κλασσικὰς σπουδὰς γενικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἐρρίψε κρυγὴν ἀπελπισίας βεβαιόνων ὅτι μέγας ἀριθμὸς τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως ἀπωλέσθησαν, ὑπὸ τῶν ἱεροσύλων χειρῶν τῶν τοῦ Βυζαντίου μοναχῶν καέντων. (α)

Ἡ διαβεβαίωσις αὕτη τοῦ Πέτρου Ἀλκυονίου ἐφάνη τότε ἀρκετὰ πιθανή· ἐν πρώτοις μὲν οὐδεὶς τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένων ποιητῶν ἦτο τότε ἐκδεδομένος εἴτε ὁλόκληρος, εἴτε ἐν ἀποσπάσμασιν, εἴτα δὲ ἡ γνώ-

α) Ἴδου ὁλόκληρον τὸ τοῦ Ἀλκυονίου ἀπόσπασμα: *Audiebam etiam puer ex Demetrio Chalcondyla, Graecarum rerum peritissimo, sacerdotes Graecos tanta floruisse auctoritate apud Caecares Byzantinos, ut integra (illorum gratia) complura de veteribus Graecis poemata combusserint, imprimisque ea ubi amores, turpes lusus, et nequitiae amantium continebatur, atque ita Menandri, Diphili, Apollodori, Philemonis, Alexis fabellas, et Sapphus, Erinnae, Anacreontis, Mimnermi, Bionis, Alcmænis, Alcaei carmina intercidisse: tum pro his substituta Nazianzeni nostri poemata, quae etsi excitant animos nostrorum hominum ad flagrantiorum religionis cultum, non tamen verborum Atticorum proprietatem, et Graecae linguae elegantiam edocent.* Medices legatus, sive de Exilio, Venetiis 1522.

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Θ')

μη, ἣν ἐπεκαλεῖτο, ἦτον Ἕλληνας, τεθηγκότες ἤδη, τοῦ Δημητρίου Χαλκονδύλη, ὅστις εἶχε συνεισενεγκῶν πολυτίμους ὑπηρεσίας τοῖς ἑλληνικοῖς γράμμασιν.

Μετὰ τινα ὁμῶς χρόνον ἤρξαντο ν' ἀμφιβάλλωσι περὶ τῆς φιλαληθείας τοῦ Ἀλκυονίου, καὶ δὴ τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ τις οὐκ ἐφείσθη τῶν προσβλητικῶν αὐτοῦ χαρακτηρισμῶν (β), ὁ σοφὸς ἑλληνιστὴς Σεπουλβέδας (*Serulveda*), ὁ καὶ σύγχρονος αὐτοῦ, κατέδειξεν ἐν εἰδικῷ τινι συγγράμματι ὅτι ὁ ἀρχαῖος διορθωτὴς τῶν Ἀλδων, ἀγνοῶν τὴν ἑλληνικὴν, παρεποίησεν ὅλως τὸν Ἀριστοτέλην ἐν τῇ κακῇ αὐτοῦ μεταφράσει· πρὸς τούτοις διεδόθη ὅτι τὸ κυριώτερον σύγγραμμα τοῦ Ἀλκυονίου *de Exilio* οὐκ ἦν, ἡ ἀντιγραφή τοῦ Κικερωνείου συγγράμματος *de Gloria*, ὅπερ οὗτος εἶχε καταστρέψας.

Ἡ δημοσίευσίς τῶν περιφήμων ὑπομνημάτων τοῦ Εὐσταθίου, τοῦ τῆς Θεσσαλονίκης ἐπισκόπου, καὶ ἄλλαι μελέται ἐπὶ τῶν κλασσικῶν συγγραφέων ἐμηδένισαν ἅπασαν τὴν ἀξίαν τῆς παραλόγου διαβεβαίωσεως τοῦ Βενετοῦ· οἱ δυστυχεῖς οὗτοι μοναχοὶ τῆς Ἀνατολῆς οὐχὶ μόνον δὲν ἔκαυσαν τὰ ἐξοχώτερα ἔργα, ἀλλὰ τούναντίον τὰ ὑπελήπτοντο σπουδάζοντές τε καὶ μελετῶντες αὐτὰ μετ' ἐνθουσιασμοῦ, ὑπ' οὗ ἐπόθει ἄν τις νὰ ἐνεπνέοντο καὶ οἱ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν συνάδελφοι αὐτῶν.

Δυστυχῶς εἰσὶ τινες ἔτι ἐν Γαλλίᾳ, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλκυονίου ἐκφρασθεῖσαν γνώμην συμμεριζόμενοι καὶ οἵτινες ἐκ πεποιθήσεως εὐαρεστοῦνται νὰ θεωρῶσι τοὺς Βυζαντινοὺς ὡς τοὺς βαρβάρους καταστροφεῖς τοῦ Μενάνδρου καὶ τῶν ἄλλων ἀριστουργημάτων τῶν μήπω ἡμῖν περιελθάντων.

β) «*Nec pudens magis quam prudens*». P. Gyraldi, *Dialogi de poetis nostri temporis*. Ὁρα ἐπίσης τὴν συζήτησιν τοῦ Ἑλλισσεν ἐπὶ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Ἀλκυονίου ἐν τῷ προοίμῳ τῆς κωμῆδος τοῦ Δημητρίου Μόσχου, Νεαίρας. Ἀννόβερον 1859.

Οὐκ ἔσχον τὴν ἀγαθὴν τύχην ν' ἀνακαλύψω τοὺς ἀπωλεσθέντας κωμικούς· δεικνύμασθε ὅμως καταδείξωμεν ὅτι αἱ κωμωδίαί τοῦ Φιλήμονος καὶ τοῦ Μενάνδρου, ὑπομνηματισθεῖσαι ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν μοναχῶν ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος, ἐσώζοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡμῖν αἰῶνα μετέπειτα, ἀφ' οὗτο ὁ Ἀλκυόνιος τὴν παρὰδοξον αὐτοῦ κατηγορίαν ἐξέφερεν.

Ἐν τῇ τῆς Βιέννης, αὐτοκρατορικῇ Βιβλιοθήκῃ σώζεται κατάλογος λίαν μακρὸς, ἀνέκδοτος τυγχάνων, τῶν κατὰ τὸ 1570 ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀποκειμένων χειρογράφων, συνταχθεὶς ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ τοῦ περιφήμου Λύγερיו Βουσεκίου (*Augerius Busbeckius*), πρεσβευτοῦ τότε τοῦ αὐτοκράτορος Φερδινάνδου παρὰ τῷ Σουλτάνῳ Σελήμ τῷ Β'. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν βιβλιόφιλός τις Γάλλος, ὁ Ἀντώνιος Βερδιέ (*Antoine du Verdier, seigneur de Vauprivas*), λαβὼν ἕτερον κατάλογον τῶν βιβλιοθηκῶν τούτων, ἔσπευσε νὰ ἐκδώσῃ αὐτὸν περὶ τὸ τέλος τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ *Supplementum epitomes Bibliothecae Gesnerianae*, ἐν Λουγδούνῳ τῷ 1585 (σ. 7-9). Ὁ Βερδιέ δίδει κατὰ τάλογον πλήρη σχεδὸν τῶν κυριωτέρων βιβλιοθηκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦτ' ἐστὶν:

α) Τῆς τοῦ Πατριαρχείου, περιχούτης χειρογρ. 55.

β) Τῆς τοῦ Ἀντωνίου Καντακουζηνοῦ, χειρ. 44.

γ) Τοῦ Μιχαήλ Καντακουζηνοῦ, χ. 57.

δ) Τοῦ Ἰακώβου Μαρμορέτα, χ. 22.

ε) Τοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Σούτσου, χ. 23.

ς) Τοῦ Μανουὴλ Εὐγενικοῦ, χ. 35.

καὶ ζ) Τοῦ Ἰωάννου Γραμματικοῦ, περιχούτης χειρογρ. 474.

Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ βιβλιοθήκῃ, ἥτις ἐστὶ καὶ ἡ πλέον ἐνδιαφέρουσα, ἀπέκειντο βυζαντινοὶ τινες χρονογράφοι, ἄγνωστοι πάντων, καὶ διάφορα ἄλλα συγγράμματα οὐχ ἥττον πολύτιμα, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν μετὰ τῶν ἄλλων τὰ ἀκόλουθα:

Philomonis (sic) Comoediae.

Menandri Comoediae integrae 24, explicatae a Michael Psello. (Ἐπὶ τῆς ὥας τοῦ καταλόγου ἀναγινώσκει τις τὴν ἐπομένην σημείωσιν, τὸ τελευταῖον τοῦτο χειρόγραφον ἀφορῶσαν: *Exstant quaedam, sed non omnes*).

Ἀγνοοῦμεν τί ἀπέγειναν τὰ χειρόγραφα ταῦτα, ἅτινα διασωθέντα ὑπὸ εὐσεβῶν χειρῶν ἐκ τῆς φοβερᾶς εἰσβολῆς τῶν κατακτητῶν (γ), διεφυλάττοντο μετὰ περιπαθοῦς εὐλαθείας ὑπὸ τῶν τελευταίων ἐπιζώντων τῆς βυζαντινῆς εὐγενείας· ἀλλὰ γνωρίζοντες τὴν τύχην, ἣν ὑπέστη ἡ τοῦ ἀτυχοῦς Μιχαήλ Καντακουζηνοῦ (δ) βιβλιοθήκη, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ συλλογαὶ ὑπέστησαν τὴν αὐτὴν τύχην, δημευθεῖσαι δηλὸν ὅτι, διαρπαγεῖσαι καὶ καταστραφεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἐπιδραμόντος ἔθνους. Ἐν τούτοις οὐ δυνάμεθα νὰ ἐπιμείνωμεν ἐπὶ τῇ λυπηρᾷ ταύτῃ ἡμῶν εἰκασίᾳ, ἅτε μὴ γινώσκοντες ἔτι ἀκριβῶς τὸ περιεχόμενον τῶν μήπω ἔτι ἀναδιφθεῖσων βιβλιοθηκῶν τῆς Ἀνατολῆς.

(γ) Περὶ τῆς διαρπαγῆς καὶ τῆς καταστροφῆς τῶν βυζαντινῶν βιβλιοθηκῶν ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατακτητῶν ἀνάγνωθι τὰς ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας, αἱ μετεβίβασεν ἡμῖν δι' αὐτοπτῶν μαρτύρων ὁ Μιχαήλ Κριτόβουλος, ὁ ὑπὸ Μυλλέρου ἐν ταῖς *Fragmenta historicorum graecorum* τομ. V ἐκδοθείς (ἐκδ. Διδότου)· ὅρα καὶ Δοῦκαν, ἐν τῷ Σώματι τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν, (ἐκδ. Βόννης).

(δ) Γνωστὸν ὅτι οἱ κατακτηταί, ἀφ' οὗ ἀπηγγάνισαν τὸν δυστυχῆ τοῦτον εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας αὐτοῦ ἐν Ἀγχιάλῳ (1578), ἐπώλησαν ὡς εὐτελὲς ἐμπόρευμα τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ καὶ ἄλλα πολύτιμα ἀντικείμενα, τὰ τὴν συλλογὴν αὐτοῦ συναποτελοῦντα. Ὅρα τὸ ἐπίσημον ὑπόμνημα τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας, (*Charrière, Négociations de France dans le Levant* vol. III. p. 741—42). Καיסάριον Δαπόντην, (ἐν τῇ Μεσαιωνικῇ μου βιβλιοθήκῃ, III. σ. 21), τὸ *Jagebuch* τοῦ Τερλαχίου

Ὁ Ἀλλάτιος (ε) ἀναφέρειν κατὰ τὸν Βερδιέ τὴν ἐπὶ τῶν ἐρμηνευμάτων τοῦ Ψελλοῦ σημείωσιν, τὴν τὰς εἰκοσιτέσσαρας κωμωδίας τοῦ Μενάνδρου ἀφορώσαν, ἀνεφώνησεν : « *O thesaurus* »! χωρὶς νὰ βεβαιώσῃ ὅμως ἡμᾶς, ἐὰν τὸ χειρόγραφον τῆς τοῦ Γραμματικοῦ βιβλιοθήκης ἐσώζετο ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀλλὰ ὁ κ. Γουλιέλμος Γυζώτος (ζ) ἐν τῇ ὥρᾳ ἐπὶ τοῦ Μενάνδρου αὐτοῦ μελέτῃ ἐνόμισε καθήκον νὰ ἐλέγξῃ ῥητῶς τὰς ἀβεβαιοῦς ἐλπίδας τοῦ Ἀλλατίου, προσελόμενος τὴν τοῦ Ἀλκυονίδου διαβεβαίωσιν, καθ' ἣν ὁ Μενάνδρος εἶχε καταστραφεῖς ὑπὸ τῶν βυζαντιακῶν μοναχῶν.

α Ἀλλὰ οὐ δύναται τις νὰ δώτῃ πίστιν, λέγει ὁ κ. Γυζώτος, εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀλλατίου, διατεινομένου ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἔτι, τοῦτ' ἔστι κατὰ τὴν 47ην ἑκατονταετηρίδα, διεφυλάττοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰκοσι τέσσαρες κωμωδίαί τοῦ Μενάνδρου, συλλεχθεῖσαι καὶ ἐξηγηθεῖσαι ὑπὸ Μιχαὴλ Ψελλοῦ. « Ὡ θησαυρός! » ἀνεφώνησεν. Θελητικὴ πλάνη, λέγομεν· χαρὰ ἀπελπισίας! Πῶς νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1072, ἡμερομηνίαν τοῦ θανάτου τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ μέχρι τοῦ ἔτους 1611, ἡμερομηνίαν τοῦ θανάτου τοῦ Δημητρίου Χαλκονδύλη, τὸ πολύτιμον τοῦτο χειρόγραφον διεξέφυγε τὰς φθορὰς τῶν φανατικῶν καὶ τὰς ἀναζητήσεις τῶν πεπαιδευμένων; » Ἀλλ' ὁ Ἀλλάτιος δὲν λέγει ὅτι τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐσώζετο « κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἔτι », ἀλλὰ μόνον ἀπλῶς ἀναφέρει τοῦτο κατὰ τὸν κατάλογον τοῦ Βερδιέ, τῷ 1787 ἐκδοθέντα : *plura etiam*, λέγει, *enumerat Antonius Verderius in Supplemento Bibliothecae Gesnerianae ex bibliothecis Constantinopolitanis*.

Αἱ βυζαντιακαὶ σπουδαὶ αἱ πρὸ μιᾶς ἐ-

καὶ τὴν Τουρκογραφικὴν τοῦ Μαρτίου Κρουαίου.

ε) *Diatriba de Psellis*, LIX.

ζ) *Guillaume Guizot, Menandre* σελ 43.

κατονταετηρίδος λίαν στενῶς συνδεθῆται μετὰ τῶν κλασσικῶν εἰς δυστυχῶς σήμερον λίαν παρημελημέναι, ἵνα μὴ εἴπῃ τις ἐγκαταλελειμμέναι· ἀριθμεῖ τις ἐπὶ τῶν δακτύλων τοὺς ἑλληνιστάς, οἵτινες ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ θέλουσι νὰ συνενώσωσι τὰς δύο ταύτας ἀχωρίστους ἐποχὰς τῆς ἑλληνίδος φιλολογίας. Οὐκ ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ μεμφθῶ τὴν ἀμέλειαν ταύτην, μάλιστα διὰ τὴν Γαλλίαν, ἥτις ὑπῆρξε τὸ τοσοῦτον εὐρρον λίκνον τῶν σπουδῶν τούτων, ἀλλὰ δύναμαι νὰ βεβαιώσω μεθ' ἀπάντων τῶν σοφῶν συναδέλφων μου, τῶν περὶ τὴν φιλολογίαν τῆς περιόδου ταύτης καταγιγνομένων, ὅτι αἱ βυζαντιακαὶ σπουδαὶ οὐκ εἰσὶ τὸ ἀντικείμενον φιλομαθείας ἀγόνου διὰ τὰ γράμματα· τούναντίον οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ὄντες οἱ ἀληθεῖς φύλακες καὶ οἱ πιστοὶ διερμηνεῖς τῶν δοκίμων Ἑλλήνων, εἰσὶν εἰς θέσιν νὰ δώσωσιν ἡμῖν ἐνδιαφερούσας πληροφορίας περὶ τῶν συγγραφέων, τῶν μήπω ἡμῖν περιελθόντων. Οὐκ εὐδοκίμηται ποσῶς ἢ πλήρως τῆς ἀρχαιότητος ἱστορίας συγγραφὴ, ἐν ᾗ οὐκ ἔχουσι γνῶσιν τῆς ὕλης, ἣν δύνανται νὰ παρέξωσιν ἡμῖν τὰ χειρόγραφα τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων ἐπὶ τῶν θησαυρῶν, οἵτινες ἐσώζοντο πρὶν ἢ ἡ βαρβαρότης ἀποστερήσῃ ἡμᾶς τούτων.

Ὁ Ψελλὸς ἰδίως ἐστὶν εἰς τῶν συγγραφέων, ὅστις ὤφειλε νὰ μελετηθῇ ἐκ προτιμήσεως. Ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἀνεκδότων ἀποκειμένων συγγραμμάτων αὐτοῦ, τῶν ἐκ τοῦ ὑπερφουδοῦς τούτου πολυγράφου περιελθουσῶν ἡμῖν, ἐξέπληξε κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τοὺς θελήσαντας νὰ ἐνασχοληθῶσι περὶ αὐτάς. Ἔστιν ἐν ταύτοις ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν κάλλιον τὰ ἀκαδημαϊκὰ αὐτοῦ μαθήματα, ἅπερ ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ δηλώσωσιν ἡμῖν τὸν τρόπον τῆς πρακτικῆς διδασκαλίας ἐν τῇ τοῦ Βυζαντίου Ἀκαδημίᾳ περὶ τὴν ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, θὰ δώσωσιν ἡμῖν ἀναλύσεις καὶ ἀποσπάσματα συγγραμμάτων ἀπολεσθέντων.

Ἡ τοσοῦτον ἐπίσημος διαβεβαίωσις τοῦ Ἀλκυονίδου ὅτι οἱ μοναχοὶ ἐν Βυζαντίῳ κατέστρεφον τὰ ἑλληνικὰ ἀριστουργήματα,

ἀντίκειται ὅλως τῇ ἀληθείᾳ. Οὐ μόνον ὁ Ψελλὸς ἐσχολίασε τοὺς ποιητάς, ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ μοναχὸς Νικήτας, ὁ ἐν τῇ αὐτῇ ἑδρᾷ καθηγητῆς, ἠρμήνευσε τὸν Ὅμηρον, τὸν Πίνδαρον, τὸν Νίκανδρον, τὸν Ἐπίχαρμον καὶ τὸν Ἀρχίλοχον. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ τὸ ἐνταῦθα παρατιθέμενον ἐκ τοῦ ἀνεκδότου βίου τοῦ Νικήτα, τοῦ ὑπὸ τοῦ φίλου αὐτοῦ Μιχαήλ Ψελλοῦ συγγραφέντος, ἀπόσπασμα, ληφθὲν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 4182 χειρογράφου τῆς ἐν Παρισίοις ἐθνικῆς βιβλιοθήκης :

«Τοῦ δὲ τῶν ποιημάτων μέρους, ὅπως ἐφρόντισε, καὶ ὡς ἤδει ταῦτα διακρίνειν καλῶς, τί ἂν τις ζητήσκειν ἄλλο τεκμήριον, ἢ τοὺς ὅσοι τῆς ἐκείνου γλώττης ἐμφορηθέντες, παράδειγμα τοῖς ἄλλοις ἐπτάσι τῆς ἐξηγητικῆς περὶ ταῦτα τέχνης τε καὶ δυνάμεως ; Ἐπειδὴ γὰρ ἤδει τοὺς Ἕλληνας μυστηριώδεις ὄντας καὶ τελετικούς τὰ πολλὰ, καὶ ἀπόρρητον ἔχοντας τὴν ἀλήθειαν ὑπὸ φαυλοτέρῳ τῷ σχήματι, περιήρει τὸ περικάλυμμα καὶ τὸ ἐγκεκρυμμένον ἀπεγύμνου θεώρημα. Τοιγαροῦν αὐτῷ ἡ μὲν καθιεμένη χρυσῇ παρ' Ὀμήρῳ σειρᾷ, στάσις τι ἐδόκει τῆς περιφορᾶς τοῦ παντός, Ἄρης δὲ δεσμούμενος, ὁ θυμὸς ἐγινώσκετο ἄρρητῳ δυνάμει τῶν λόγων, ὅς τις οἴκοθεν ἄλλεται ἡ δὲ φίλη πατὴρ πρὸς ἣν οἱ περὶ τὸν Ὀδυσσεῖα ἀπὸ τῆς καταφαρματούσης ἠπείγοντο, ἡ ἄνω ὑπενόειτο Ἱερουσαλὴμ, ἐν ἣ πρώτως γεγεννημένους ὁ πολυπαθὴς οὗτος χώρος ἐδέξατο, ἐν ᾧ δὴ, εἰμὴ πρὸς ἐκείνην ἐπειγοίμεθα τῇ τῆς ἡδονῆς ἀπάτῃ δελεαζόμενοι, εἰς θηρίων ἰδέαν ἀπὸ τῶν κρειττόνων μορφῶν μεθιστάμεθα.

«Τοιοῦτος Ὀμηρίδης ἐκεῖνος ἦν, οὐ κατὰ τοὺς πολλοὺς προσέχων τῷ γράμματι, οὐδὲ θελγόμενος τῷ μέτρῳ τὴν ἀκοήν, οὐδὲ τῷ φαινομένῳ διδοὺς, ἀλλὰ τὸ ἀπόθετον κάλλος ζητῶν, λόγῳ καὶ θεωρίᾳ διασχῶν τὴν ὕλην καὶ εἰσὼ τῶν ἀδύτων γενόμενος.

«Οὕτως αὐτῷ Ἐπίχαρμοί τε καὶ Ἀρχίλοχοι, Νίκανδροί τε καὶ Πίνδαροι, καὶ ἡ λοιπὴ ποίησις ἐγινώσκετο, ὅση μὴ ἄνευ

μουσικῆς ἐπιπνοίας ἐπὶ τὸ λέγειν ἐχώρησε. Τοιοῦτος ἐκεῖνος περὶ ταῦτα γενόμενος, καὶ πᾶσαν ὁμοῦ θέλξας ἀκοήν καὶ διάνοιαν, ὅση τε φιλόσοφος καὶ ὅση φιλόμυθος, τὸ μὲν, γλαφυρῶς τῷ μύθῳ ἐπεξερχόμενος, τὸ δὲ, ἡρέμα τοῦτον ὑπανοίγων καὶ δεξιότατα λύων τοῦ νοήματος τὸν δεσμόν, τοῦ μείζονος ἡξιώθη παρὰ ταῦτα βαθμοῦ, ἐνθα δὴ καὶ πλέον ἐξέλαμψε χωροῦντα τὸν δίσκον τὸ οἰκεῖον φῶς ἐφευρών.»

Ἄλλ' ὁ Ψελλὸς εἶναι ὁ δώσας εἰς τὴν κριτικὴν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος ἀναπτέρωσιν ἄγνωστον ἄχρι τότε. Ὀνομασθεὶς ὑπουργὸς ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου (1043) κατέπεισεν αὐτὸν ν' ἀνοίξῃ πάλιν τὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου κεκλεισμένην Ἀκαδημίαν ἐπιφορτισθεὶς νὰ διδάξῃ αὐτὸς οὗτος τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἐλληνικὴν φιλολογίαν.

Ἡ εὐγλωττία τοῦ Ψελλοῦ καὶ αἱ μεγάλαι αὐτοῦ γνώσεις προσέφερον αὐτῷ πολυπληθῆ συνάθροισιν ἀκροατῶν παντὸς ἔθνους. Ἕλληνες, Ἀράβες, Ἰταλοὶ καὶ Γαλλοὶ συνέρρεον εἰς Βυζάντιον, ἵν' ἀκροασθῶσι τῶν μαθημάτων τοῦ περιφήμου καθηγητοῦ, πρὸς ὃν ὁ αὐτοκράτωρ ἀπένειμε τὸν τίτλον: «ὑπάτος τῶν φιλοσόφων.»

Τῶν ἀκαδημαϊκῶν μαθημάτων τοῦ Ψελλοῦ, τῶν περὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν ἰδίως περιστρεφομένων, δὲν γνωρίζομεν ἢ μικρόν τι μέρος, ὅπερ ἄλλως ἐστὶν ἀρκετὰ ἐνδιαφέρον. Ὀμιλῶν πρὸς ἀκροατήριον τοσοῦτον πολυπληθές, ὁ Ψελλὸς ἐπετύγγανεν ὅντως εἰς τὸ νὰ δουλώσῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ διὰ τῆς διηγητικῆς καλουμένης αὐτοῦ μεθόδου διεσκέδαζε καὶ ἐδίδασκε τοὺς μαθητάς του διὰ παρεκβάσεων ἀείποτε ποικίλων. Ὑπέσχετο παραδείγματος χάριν ν' ἀναλύσῃ λόγον τινὰ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου καὶ μετὰ τινὰ λίαν βραχείαν εἰσαγωγὴν ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ ἀντικειμένου, ἐγκατέλειπε πάραυτα ὅλως κατὰ μέρος τοῦτο καὶ ἐποίει τὸν ἔπαινον τοῦ Πλάτωνος καὶ τὴν ἐπίκρισιν τῶν ἐχθρῶν τοῦ «μεγαλειτέρου τῶν

φιλοσόφων καὶ τοῦ προδρόμου τοῦ χριστιανισμοῦ » ἀκολουθῶς ἐποίει τὴν σύγκρισιν τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Λυσίου, τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τοῦ Μενάνδρου, ἐξιστόρει τὰς ἀρχὰς τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, τὴν ἱστορίαν τῶν Χαλδαίων καὶ τῆς Αἰγύπτου κατὰ τὸν Χαιρέμωνα καὶ ἄλλους· μήπω ἡμῖν περιελθόντας συγγραφεῖς· μεθ' ὅλα δὲ ταῦτα, τὰ λίαν μεθοδικῶς ἐκτιθέμενα, ἐπανήρχετο τέλος ἐπὶ τὸ θεολογικὸν αὐτοῦ ἀντικείμενον, ὅπερ ἦν ἀπλῆ τις πρόφασις, ἵνα ὑποκρύψῃ τὸν λίαν ἐνθουσιώδη αὐτὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀρχαιότητα.

Δυστυχῶς ἀγνοοῦμεν ἐὰν σώζωνται ἐν μέρει τὰ φιλολογικὰ αὐτοῦ μαθήματα καὶ μάλιστα τὰ ἐρμηνεύματα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν κλασσικῶν συγγραφέων. Μέρους τῶν μαθημάτων τούτων ἀπαριθμεῖται ἐν τῷ ἐπαίνῳ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, κειμένῳ ἔτι ἀνεκδότῳ, εἰς τὸ τέλος οὗ τινος δίδει ἡμῖν πληροφορίας τινὰς περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν σπουδῶν αὐτοῦ καὶ ἐξ οὗ ἀποσπῶμεν τὸ ἐπόμενον τεμάχιον: (γ)

... « Διὰ ταῦτα καὶ σοφίας τῆς θύραθεν ἄπτομαι, οὐχ ὅση θεωρητικὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅση πρὸς ἱστορίαν καταβαίνει καὶ ποίησιν. Καὶ γὰρ καὶ περὶ ποιημάτων πρὸς ἐνίους τῶν ὁμιλητῶν φθέγγομαι καὶ περὶ Ὀμήρου, καὶ Μενάνδρου, καὶ Ἀρχιλόχου, Ὀρφέως τε καὶ Μουσαίου, καὶ ὅποσα καὶ τὸ θῆλυ ἦσαν, Σιθύλλαι τε καὶ Σαπφώ ἡ μουσοποιὸς, Θεανώ τε καὶ ἡ Αἰγυπτία σοφῇ. Πολλοὶ δὲ με καὶ περὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ὀνομάτων κατελιπάρχσαν, ὥστ' εἰδέναι τί τὸ ἀκράτισμα, τί τὸ ἀριστον, τί δὲ τὸ ἐσπέρισμα καὶ τίς ἡ δορπίς, καὶ ἡ τοῖς δειπνοῖς . . . καὶ τίνες μὲν ἐν ἔπεισι συνεγράψαντο, τίνες δὲ τῇ κατὰ λογάδην λέξει ἐχρήσαντο· καὶ τίς ἡ παρ' Ὀμήρῳ ὄρχησις, καὶ ὅλως τίς ὁ παρὰ τῷ ποιητῇ ἡρωϊκὸς βίος, τί τε ὀψοφαγία, καὶ τί ἡ πολυτέλεια, καὶ τίς ἡ τῶν ἀκροδρόων χρήσις, καὶ ἡ ἀρ-

η) Ἐπαινος τῆς μητρὸς αὐτοῦ χειρόγραφος ἀποκείμενος ἐν τῇ τῶν Παρισίων ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ. ἀρ. 1182.

χαιοτέρᾳ τῶν Τρωϊκῶν, τί τε τὸ νέκταρ καὶ ἡ ἀμβροσία, καὶ τὸ πρόπομα, καὶ τὸ ὑπὸ γῆν γεράνιον, καὶ ἡ ἀγρῶτόπος γένεσις· ἐκλέγειν ὅποσα μοι παρέχουσι πράγματα· τίς ὁ Ἀλεξίς, καὶ ὁ Μένανδρος, καὶ ὁ αὐτόσιτος Κρόβαλος, καὶ ὁ Κλήσαφος, καὶ εἰ τις ἕτερος ποιήσῃ λεγόμενος χρήσασθαι.»

Ἐκ τούτου οὖν τοῦ ἀποσπάσματος μανθάνομεν ὅτι ὁ Ψελλὸς ἔγραψεν ἐρμηνεύματα ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Μενάνδρου, τοῦ Ἀρχιλόχου, τῆς ὀρφικῆς ποιήσεως, τοῦ Μουσαίου, τῆς Σαπφῶς, τῆς Θεανῶς, τῆς Ὑπατίας καὶ τῶν Σιθύλλων καὶ ἐποίησε μαθήματα ἐπὶ τοῦ Ἀλέξιδος, τοῦ Μενάνδρου, τοῦ Κρωδύλου, τοῦ Κλησάφου (sic) κ. ἄ. συνέθεσε δ' ἐπίσης εἰδός τι φιλογικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, ἢ βιογραφίαν ποιητῶν καὶ πεζογράφων. (θ)

Ἐκτὸς τούτων συνέγραψεν εἰδικὰς μελέτας ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου, ἐπὶ τῆς πόλεως τῆς Τροίας, ἐπὶ τοῦ βίου τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων, ὡς αὐτὸς ὁ Ψελλὸς ἀναφέρει ἐν τῷ ἀποσπάσματι, ὅπερ ἀνωτέρῳ παρέθημεν.

Ἐὰν ἐδυνάμεθα νὰ στηρίξωμεν τὰς ἡμε-

θ) Πιθανῶς τοῦτο νὰ ᾖ ἡ συλλογὴ ἡ ἐπιγραφομένη Ἰωνιὰ, γνωστὴ καὶ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς αὐτοκρατείας Εὐδοκίας τῆς Μακρεμβολίτισσας. Γινώσκομεν ἔκ τινος ἐπιστολῆς τοῦ Ψελλοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Διογένην Ῥωμανὸν τὸν Γ', ἀπειθουθεύσεως, διαρκούσης τῆς πρώτης κατὰ τοῦ σουλτάνου Ἀρπ-Ἀσλὰν ἐκστρατείας, ὅτι εἶναι αὐτὸς αὐτός ὁ Ψελλὸς, ὁ τὴν κλασσικὴν ταύτην συλλογὴν συγγράψας, ἵνα προσφέρῃ αὐτὴν τῷ αὐτοκράτορι μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐκστρατείας ἐπιστροφὴν αὐτοῦ. Γνωστὸν δὲ ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοκία προσέφερε τῷ συζύγῳ αὐτῆς τὴν Ἰωνιάν, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Ψελλοῦ ἐξεδόθη ἐν τῷ Ε'. τόμῳ τῆς ἐμῆς βιβλιοθήκης, ὅστις περιέχει συλλογὴν 208 ἐπιστολῶν τοῦ περιφήμου πολυγράφου καὶ ὅστις ἐδημοσιεύθη παρὰ Μαζονναίβ.

τέρας κρίσεις ἐπὶ τοῦ χειρογράφου τῆς τοῦ Γραμματικοῦ βιβλιοθήκης, τοῦ τὰ ἐρμηνεύματα τοῦ Ψελλοῦ ἐπὶ τῶν εἴκοσι τεσσάρων κωμωδιῶν τοῦ Μενάνδρου περιέχοντος, ἠννοοῦμεν ἂν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετῶν τούτων, αἵτινες ἔστιν ὅτε οὐκ ἦσαν μόνον μικραὶ πραγματεῖαι, ἀλλὰ δὴ ἀληθῆ συγγράμματα. Γινώσκοντες συνάμεικτον τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων τοῦ Ψελλοῦ, τῶν ἡμῖν περιελθόντων, ὁποῖα ἀκριβεῖα ἐχρᾶτο ἐν ταῖς ἐρμηνείαις σκοτεινῶν χωρίων δοκίμων συγγραφέων, παραβάλλων αὐτὰ ἀλλήλοις, ὅταν ἐπρόκειτο περὶ ἀμφιβόλου ἐννοίας καὶ δίδων τὴν πρέπουσαν προτίμησιν τῷ ὀρθωτέρῳ, εὐδυνάμεθα ἢ θρηνησαι ἐκ βάθους ψυχῆς τὴν τῶν θησαυρῶν τούτων ἀπώλειαν.

Ἐν τῇ ἀπογραφῇ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ προϊόντων ὁ γόνιμος οὗτος πολυγράφος περιορίζεται νὰ ἀπαριθμήσῃ μόνον τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα, ἐν ᾧ κατέχομεν ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ πλῆθος μικρῶν πραγματειῶν, μὴ ἀναφερομένων ὁμῶς ἐν τῇ ἀπογραφῇ ταύτῃ. Ὑπῆρχον μάλιστα μιᾷ καὶ τῆς αὐτῆς μελέτης λίαν διάφοροι ἐκδόσεις. Τὰ δύο ἔργα τοῦ Ψελλοῦ ἐπὶ τοῦ Ταντάλου καὶ τοῦ Κρόνου, τὰ ὑπὸ τοῦ Κράμερ (ι) ἐκδοθέντα εἰσὶ διάφορα τῶν τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον πραγματευομένων καὶ ὧν τὸ μὲν ἐν (τὸ περὶ Ταντάλου) ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ὁπορίνου (ἐν Βάλῃ 1544), τὸ δ' ἕτερον (τὸ περὶ Κρόνου) παρατιθέμεθα ὡδε : (κ)

ι) *Anecdota graeca cod. Mss Bibliothecarum Oxoniensium t. III. p. 468.*

κ) (Παρατιθέμεθα ἀνωτέρω τὴν ἀλληγορίαν ταύτην τοῦ πολυγράφου Ψελλοῦ, ἵνα καταδείξωμεν ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς οὐ στεροῦνται φιλολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἀξίας· τῶν λόγων μου μάρτυρες τὰ διάφορα τοῦ Ψελλοῦ ἔργα, ἅπερ ὁ χαλκέντερος Κ. Ν. Σάθας ἀπὸ τινος ἐκδίδει καὶ δι' ὧν ἀριδύλως καταφαίνεται ἡ σφαλερὰ ἰδέα, ἣν περὶ τῶν προγόνων ἡμῶν Βυζαντινῶν ἄχριστος—καί, δὲ εἰπεῖν, σήμερον ἔτι—πολ-

« Λόγος ἀλληγορῶν τὴν τοῦ Διὸς γένεσιν καὶ τὸν καταποθέντα λίθον τῷ Κρόνῳ, τὴν τοῦ Διὸς ἀνατροφὴν ὑπὸ τῶν Κουρήτων, καὶ τὴν τοῦ Κρόνου ἀναίρεσιν.

Μῦθος ὡς ἀληθῶς ἄπας· Ἑλληνικὸς μῦθος, καὶ ὥσπερ οὐκ ἂν ὑποσταίεν ποτε ὅσα μήτε ὑφίστηκε, μήτε ὑποστήναι δεδύνηται, οὕτως οὐδ' ἡ κενὴ τῶν Ἑλλήνων μυθολογία ἐν ὑποστήματι σταίη ποτὲ, ἢ πίστιν τινὰ ὁ διαλελυμένος αὐτῶν λήψεται λόγος. Ἀλλ' ἡμῖν γυμναστῆσαι τὸν λόγον οὐκ ἐπὶ τοῖς ἰσχυροῖς μᾶλλον καὶ ὅσα βέβαια ῥητορικῇ πομπείᾳ καὶ λόγοις φιλοσόφοις καθέστηκεν, ἀλλ' οὐδὲν ἥττον καὶ τοῖς ἀνυπάρκτοις τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου δοτέον ὑπόστασιν, ἵνα μὴ μόνον ἀπὸ τῶν ποτίμων ναμάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς θύραθεν ἁλμῆς γλυκάζουσιν πόσιν παραδεχώμεθα.

Πατροκτονεῖ τοιγάρουν παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ὁ μυθεύμενος παρ' αὐτοῖς Ζεὺς. Ὁ γάρ τοι Κρόνος τῇ Ῥέᾳ ἐπιμιγείς, ἐπειδὴ ἔγκυον αὐτὴν ἡγήσατο εἶναι, ὑπερκείμενον θεὸν ἐρωτᾷ περὶ τοῦ τεχθησομένου παιδός· ὁ δὲ, ἀνείλεν αὐτῷ, ὑπ' ἐκείνου ἀναιρεθήσεσθαι. Ἐντεῦθεν ὁ Κρόνος ἐτῆρει τὴν Ῥεάν οὔσαν ἐπίτοκον· ἡ δὲ, ἐπεὶ μὴ λαθεῖν οἶατε ἐγγόνει, τὸ μὲν βρέφος ἀποτεχθὲν Κερύβαςί τισι καὶ Κουρήσιν ἐκδίδωσιν, ἐπισαλπίζειν τῷ κλαυθμυρισμῷ τοῦ παιδὸς τούτους κελεύσασα, λίθον δὲ τοῖς σπαργάνοις ἐλίξασα, ἐξαπατᾷ τὸν γαμέτην· ὁ γὰρ Κρόνος, ἀντὶ τοῦ παιδὸς τὸν λίθον καταπεπωκώς ἠγνόησεν· ὁ δὲ Ζεὺς εἰς ἀνδρὸς ἡλικίαν ἐληλυθώς, ἀναιρεῖ μὲν τὸν πατέρα, αὐτὸς δὲ τὴν ἐκείνου ἡγεμονίαν εἰ, ἑαυτὸν ἀναρτᾷ.

Ὁ μὲν μῦθος οὗτος· ὁ δὲ λόγος, τὸ κρυπτόμενον ἴσως ἐν τῷ μύθῳ ἀνακαλυπτέτω μυστήριον, ἢ μᾶλλον αὐτὸς ἀναπλαττέτω ὑψηλοτέραν διάνοιαν τοῖς μυθικοῖς ὀνόμασι κατακολουθῶν. Δύο μέτρα τῶν ὄντων καθε-

λοὶ ἔχουσιν. Ἡ ἀλληγορία δ' αὕτη ἐξήχθη ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1182 χειρογράφου τῆς ἐν Παρίσις δημοσίας βιβλιοθήκης. Σημ. Γ. Κ. Υ.)

στηκεν, ὀνόματα τούτοις χρόνος τε καὶ αἰ-
ών· ἀλλ' ὁ μὲν αἰών, ὁ τῶν κυρίως ὄντων
πατὴρ, ἐναγκαλίζεται τὰ οἰκεία γεννήματα,
καὶ οὐδὲν τούτων ἀπόλλυσιν, ἀλλὰ δεικνύει
φερόνυμα, ἀθάνατα ὡς ἀληθῶς καὶ αἰώνια·
ὁ δὲ χρόνος, θν βραχύ τι μεταποιήσαντες,
Κρόνον οἱ Ἕλληνες ὠνομάκασιν, οὐχ οὕτω
περὶ τὰ ἐκγονα διατίθεται, ἀλλ' ἀπαναλί-
σκει πάντα τῇ ἐαυτοῦ φύσει· ὅσα γὰρ ἀπὸ
χρόνου τὴν σύστασιν ἔχει, ταῦτα τῇ περι-
οχῇ τούτου συγκαταλύεται· διὰ ταῦτα καὶ
τῇ Ῥέα τοῦτον μιγνύουσιν οἱ σοφοί, ἥτις ἡ
ρέουσα φύσις ἐστίν· ἐπεὶ καὶ συνάμψω ταῦ-
τα, χρόνος καὶ φύσις, καὶ ἀσχιστος ἀπ'
ἀλλήλων ἡ συζυγία.

Ἀλλὰ τῶν μὲν ἄλλων ἀπάντων ὁ χρόνος
κρατεῖ, μόνος δὲ ὁ Ζεὺς τοῦτον ἀποδιδρά-
σκει, εἴτα καὶ ἀδρυνηθεὶς ἀναιρεῖ· ἐστὶ δὲ αὗ-
τος ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν καὶ ζωήρρυτος λόγος,
ὃς πρῶτος μὲν ἐστὶ καὶ χρόνου καὶ φύσεως,
μετὰ δὲ χρόνον καὶ φύσιν ἀνεφάνη καὶ ἡ-
μῖν· ἀναβλύζει γὰρ ἀπὸ τῶν ψυχῶν, αἱ
δὲ ψυχαὶ σὺν τοῖς σώμασι, τὰ δὲ σώματα
σὺν χρόνῳ, ἢ ὑπὸ χρόνον. Οὐρανὸς μὲν γὰρ
χρόνῳ συναπεγεννήθη καὶ φύσει, τὰ δὲ
λοιπὰ τῶν σωμάτων μετὰ ταῦτα γεγονάσι.
Μόνος γοῦν ὁ λόγος τὴν χρονικὴν ἀποφυ-
γάνει τέλος δύναμιν· καὶ τὰ μὲν ἄλλα τῷ
χρόνῳ συμπαραρρέοντα θνήσκει τε καὶ
διόλλυται, μόνος δὲ ὁ λόγος ἀνθεῖ τε καὶ
ἀνηβᾷ καὶ κραταιότερος γίνεται· ἐπεὶ δὲ
σωματωθεῖσιν ἡμῖν παραγίνεται, μαιεύεται
τοῦτον ἡ φύσις, ἐκδοτον ποιούσα δυνάμει
τις ὑψηλοτέραις καὶ κρείττοσιν, αἱ δὲ καὶ
τὸ νηπιῶδες τούτου ἐπικαλύπτουσαι, ἐπει-
δὲν ἀδρυνηθέντα θεάσωνται, κατὰ τοῦ πα-
τρὸς Κρόνου ὀπλίζουσιν· ἀσθενὴς γὰρ ἐστὶν
ἡ καθ' ἡμᾶς φύσις τὸν ἐμφυτον λόγον ἀ-
ναγεννηθέντα παρ' αὐτῆς σπαργανοῦν καὶ
μαιεύεσθαι· διὰ ταῦτα αἱ μετὰ θεὸν τε-
ταγμένοι φύσεις παραλαβοῦσαι τοῦτον ἀπὸ
τῆς ἀτελεστεράς φύσεως, τιθηνοῦνται καὶ
ἀνατρέφουσιν.

ὑποτίθησι δὲ τῷ Κρόνῳ ἡ Ῥέα εἰδωλον
ἀντὶ τοῦ ἀληθοῦς Διὸς, ὅτι διττὸς ὁ λό-
γος· ὁ μὲν, κυρίως ὢν καὶ καλούμενος, τὸν

ἐμφυτον φημί τὸν κάτωθεν ἀπὸ τῶν κοι-
λάδων τῆς ψυχῆς ἀναβλύζοντα, ὁ δὲ, διὰ
γλώττης ῥέων ἔξω καὶ προφερόμενος, ὃς δὴ
καὶ εἰδωλὸν ἐστὶ τοῦ κυρίως Διὸς, καὶ οὐδ'
οὕτω μαλακὸς τε καὶ εὐεικτος, ὥστε ταῖς
νοηταῖς σφραγίσιν ὑφίσταται, ἀλλὰ λιθώδης
ὥσανει καὶ ἀντίτυπος, οὐ δὴ καὶ μόνου ἀ-
πογεύεσθαι ὁ χρόνος ἰσχύει. Τοὺς μὲν γὰρ
ἐν γράμμασι λόγους ὁ πάντα τὰ καλὰ μα-
ραίνων χρόνος ἀπαναλίσκει, οἱ δὲ εἰδωλά
εἰσι τοῦ ἐμφύτου λόγου, τοῦτον δὲ μόνον
ἐλεῖν οὐ δεδύνηται, ἀλλὰ καὶ πυκνὰ πεφό-
βηται καὶ τὴν οἰκείαν ὑποπτύει γονή· ὁ
δὲ, ἡδῶσας καὶ γεγονῶς ἐαυτοῦ γενναιότε-
ρος, ἀναιρεῖ μὲν τὸν πατέρα, ὑπεράλλεται
δὲ καὶ χρόνον καὶ φύσιν. Νηπιῶζων μὲν
γὰρ ὁ λόγος ὑπὸ σπαργάνοις ἐστὶ, καὶ που
καὶ κλαυθυμρίζει, καὶ θηλῆς δέεται, εἰς
δὲ ἡδὴν ἐληλυθὼς καὶ γνοὺς ὅθεν οὐ παρα-
γέγονε, τὸν μὲν κάτω ῥέοντα μεθήησι πο-
ταμὸν, ἀναχεῖται δὲ πρὸς αἰωνίαν ζωὴν·
ἡ τοίνυν ἀνήθησις αὕτη χρόνου τῷ αἰνιγ-
ματιστῇ ἐνοήθη ἀναιρέσις· ἡ γὰρ τοι ψυχῇ,
αἰσθητῶν οὕσα καὶ νοητῶν σύνδεσμος, καὶ
ἐκατέρων ἐν μεσότητι ταχθεῖσα τῶν φύ-
σεων, ἀμφοτέραις παρὰ μέρος προσομιλεῖ
καὶ νῦν μὲν χρόνον ἀποτίκτεται, νῦν δὲ ἀ-
ναιρεῖ τὸν γεννήσαντα.

Ἀλλὰ νῦν μὲν ἀναιρούμενος ὁ Κρόνος,
οὕτω ἀνήρηται· οἱ γὰρ ἀναιροῦντες αὐτὸν
Ζῆνες, οὕτω τοσοῦτον δεδύνηνται, ἀλλ'
οἱ μὲν, ὑπερπηδήκασιν τοῦτον, ὁ δὲ, ἐτι τὸν
μακρὸν ἐλίσσει πόλον, τοῖς πράγμασιν ἀ-
ναιρήσει δὲ τοῦτον ἐς τὸ παντελὲς ὁ θεὸς
καὶ πρῶτος λόγος, ὁπότε κατὰ τὴν ὁψευδῆ
αὐτοῦ ἐπαγγελίαν, μετακοσμήσας βουλη-
θεῖη τὸ σύμπαν, καὶ ἀπὸ κινήσεως εἰς στά-
σιν μετατρέψαι τὰς οὐσίας ἡμῶν· ὁ γὰρ
τι χρόνος, μέτρον κινήσεως, ἥς ἀναιρεθεί-
σης, μάταιον ὁ χρόνος παρακολούθημα· τη-
νικαῦτα γὰρ ἐστὶ ὁ θεὸς κατὰ τὸν Ἀπό-
στολον τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, οὐρανός, ἡ-
λιος, αἶρος πνεῦσις, ἡ σύμπασα ζωὴ καὶ
τροφή.

Τοιαύτην ὁ μῦθος, ὥσπερ ἀπόκροτος πέ-
τρα ἀνέδωκε τὴν πηγὴν· μηδὲν οὖν παρα-

μείδωμεν ῥαδίως τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν δέλτων χειμέλιων, ἀλλὰ καὶ τὴν πέτραν ὀρύττωμεν, καὶ τὴν θάμνον ἀνακαθαίρωμεν, μιμούμενοι τοὺς ἐν μεσογείᾳ καθιδρυμένους, παρ' οἷς ψαφαραί τινες πέτραι καὶ εὐθρυπτοὶ ὑποτύφουσιν ἄλλας θαυμάσιον, ὃ δὴ βραχεῖα οἶον ἐφολκίς κατακαλύπτει, καὶ ταύτην παραξύναντες, ἀροῦσι τὸ βάθος, καὶ ἀνορύττουσι, κἀντεῦθεν οὐκ ἀνάλωτα αὐτοῖς τὰ πέμματα γίνεται· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν Ἀμμωνι τοὺς ἄλλας δὴ τούτους ἀνατιθέασιν, ἡμεῖς δὲ τὸ ἐκ τῆς πέτρας ἀναχωσθὲν θεῷ ἀναθήσομεν, παρ' οὗ πᾶν δῶρημα τέλειον καταβαίνειν εἰς ἡμᾶς εἴωθεν».

Ὁ Τζέτζης κρίνων τὴν ἐπὶ τῶν στίχων 1—4 τῆς Δ'. ῥαψωδίας τῆς Ἰλιάδος (οἱ δὲ θεοὶ παρ' Ζηνί) μελέτην τοῦ Ψελλοῦ, λέγει ὅτι οὗτος ἀνέμιξε τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῆς Χαλδαίας· ἐν τούτοις διατηρεῖται ἐπὶ τῶν αὐτῶν στίχων ἕτερόν τι συγγραμμάτιον (λ), ὅλως διάφορον ἐκείνου, ὅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Τζέτζης. (μ).

Τρεῖς συγγραφεῖς εἰσιν, οὓς ὁ Ψελλὸς ὅλως εἰδικῶς ἐκτιμᾷ καὶ πρὸς οὓς ὑπερβολικόν τι σέβας τρέφει: ὁ Πλάτων, ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Μένανδρος. Ὁ πρῶτος φαίνεται εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Βυζαντινοῦ πολυγράφου ὃ ἡγεμὼν τῶν φιλοσόφων· τὸ εὐγλωττον καὶ ἡ ἡδύτης τοῦ λόγου αὐτοῦ εἰσιν ἀμίμητα· καὶ τοι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἀπομακρυνομένης τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐξ αὐτῆς ταύτης ὁμῶς ἐλήφθησαν τὰ χριστιανικὰ δόγματα περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῆς δικαιοσύνης. Ὁ Ὅμηρος, ὁ θεσπέσιος οὗτος ποιητής, ὁ σοφὸς ζωγράφος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ τῶν θεῶν. (ν) Ὁ Μέ-

λ) (Τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο μετὰ καὶ ἄλλων ἐκδίδωσιν ὁ κ. Σάθας κατόπιν τῆς διατριβῆς ταύτης. Σημ. Ὑπ.)

μ). *Exegesis in Iliaden* ἐκδ. *God. Hermann*, 1812, σ. 5, 128.

ν). «Ὅτι μὲν σοφὸς ὁ ποιητής (ὁ Ὅμηρος δὴλον ὅτι) οὐ τὰ ἀνθρώπινα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ δαιμόνια, οὐκ ἔν-

ανδρος, ὁ ἀβρὸς οὗτος κωμικὸς, ἔστις διδάσκει μὴ προκρούων οὐδαμοῦ, οὐδ' ὑβρίζων, ἀλλὰ θέλων διὰ τοῦ ἡδέος καὶ μεγαλοπρεποῦς αὐτοῦ λόγου, πρὸς ὃν δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ τὸ τοῦ Ἀριστοφάνους γλωσσικόν, ὃς τις διὰ τῶν βαναύσων αὐτοῦ χαριεντισμῶν ὑβρίζει τὴν κωμικὴν σκηνήν. (ξ).

Μὴ διατρέξας ἔτι ἅπαντα τὰ χειρόγραφα τοῦ Ψελλοῦ, (τὰ ἐν ἀπάσαις σχεδὸν ταῖς βιβλιοθήκαις ἀποκείμενα), δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ εἶπω τί ἀνευρίσκειτο ἂν ἐκ τοῦ Μενάνδρου καὶ τῶν ἄλλων ἀπωλεσθέντων συγγραφέων ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ πολυγράφου τούτου· ὅταν τελειώσω τὰς ἀναζητήσεις μου, εἰς ὅς καταγίγνομαι ἤδη, θὰ δώσω ἅπαντα τὰ ἀποσπάσματα, ἅπερ, ὡς δύναμαι ἀπὸ τοῦ νῦν νὰ κρίνω, δὲν θὰ ὦσιν ἐλλειπῇ ἐνδιαφέροντός τινος. (ο)

(ἀκολουθεῖ).

τις ἀντερεῖ», λέγει αὐτὸς ὁ Ψελλὸς ἐν τῇ τέως ἀνεκδότῳ αὐτοῦ ἀλληγορίᾳ, ἣν νῦν τὸ πρῶτον ὁ κ. Σάθας ἐκδίδωσιν.

ξ). «Τῶν δὲ Κωμικῶν, Ἀριστοφάνης μὲν βάνανος ἐστὶ τὰ πολλὰ καὶ θηλυμανῆς, παίζων ἐν ταῖς σχήμασι, ἀντιθέτοις καὶ παρίσοις καὶ τοιούτοις δὴ τις βωμολόχοις παίγμασι ἢ σπουδάσμασι τὴν κωμικὴν καθυβρίζων σκηνήν· τὰ δὲ γε Μενάνδρεια, τούτων μὲν καταπεφρόντηκε, μεγαλοπρεπῆ δὲ εἰσι καὶ διερρύηκτότα τοῖς ἀπαλοῖς ῥήμασι». Χργρ. 1482 φύλλ. 169. Φαίνεται ὅτι ὁ Ψελλὸς ἐγίνωσκε τὸ τοῦ Πλουτάρχου σύγγραμμα (Σύγκρισις Ἀριστοφάνους καὶ Μενάνδρου), οὗτινος ἀποσπάσματά τινα περιήλθον ἡμῖν· λέγει γὰρ «τὸ φορτικόν φησιν (ὁ Πλούταρχος δὴλον ὅτι) ἐν λόγοις καὶ θυμολικὸν καὶ βάνανον, ὡς ἐστὶν Ἀριστοφάνει, Μενάνδρῳ δὲ οὐδαμῶς».

ο) Πληρεστέρας πληροφορίας περὶ Ψελλοῦ καὶ περὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἀνακαλύψεων τοῦ κ. Σάθα πβλ. Μεσαιωνικῆς αὐτοῦ Βιβλιοθήκης τόμ. Δ'. ἐν προλεγόμενοις καὶ *Annuaire de l' Association etc.* ἔτ. Η'. σελ. 196 καὶ βλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔτ. Θ'. σ. 391. Σημ. Ὑπ.